

Isabelle Astier

A beilleszkedés próbája*

Már két éve olyan kulcspozíciót töltök be, amely lehetővé teszi, hogy közelről figyeljem meg a minimális beilleszkedési jövedelem (RMI)¹ bevezetésének gyakorlati megvalósítását. Rendszeresen részt kell vennem helyi beillesztő bizottságok (CLI) ülésein, találkoznom kell a rendelkezés különböző szereplőivel: szervezetekkel, szakképzési központokkal, szociális munkásokkal, községi társadalmi akcióközpontokkal, városi és megyei képviselőkkel és különféle érintett közhivatalokkal. E munka során jelentős mennyiségű anyagot gyűjtöttem össze. Ebben a cikkben arra vállalkozom, hogy aprólékosan feltárjam a beillesztési intézkedések és akciók tartalmát, és azokat a vitákat is, amelyeket egyes helyi beillesztő bizottságok folytatnak. Ezeknek a fórumoknak egyedi helyzetekkel kell foglalkozniuk, és valóra kell váltaniuk a hús-vér kedvezményezettek és a közhatalom között kötött gyakorlati megállapodásokat.

A különböző anyagok újraolvasása közben először az lepott meg, hogy a rendelkezés végrehajtói szemében csak akkor válik elismerhetővé az RMI jogosultjainak *méltósága*, ha valamiféle *hasznosságot* találnak náluk a mindennapi élet aktusainak *társadalmi kompetenciákká* való átminősítése révén. A *jövő lehetőségének legapróbb jelét* is a kvalifikáció halvány nyomaiból kell tehát kibányászni. Az is gyakori, hogy a támogatottat ki kell szakítani fojtogató családi kötelekeiből, amelyek meggátolják abban, hogy munkát vállaljon: a beilleszkedési szerződés ilyenkor *kvázi munkaszerződés* lesz. Ám a beilleszkedési szerződések kidolgozásával megbízott instruktorok munkájának legkényesebb része a *szükségletek megfogalmazása* marad. Végül nem szabad elfelejteni, hogy a beilleszkedési szerződés csak egy szerződés-szövevény egyik eleme, mivel kb. tíz év óta a szerződéses technika egyre népszerűbbé válik a közigazgatásban.

* In: Une dette sociale: le RMI. Éditions L'Harmattan

Méltóság és hasznosság

Az összegyűjtött anyagokból kitűnik, hogy milyen jelentést tulajdonítanak a szerződéseknek, amelyeket állandóan megújított konkrét javaslatok alapján kell megvalósítani. Így Metzben pl. egy átmeneti szállásközpont esetről esetre találja meg a szerződés konkrét pontjait: a segélyezett egy kérdőívet tölt ki, amely a szerződés kidolgozásának alapjául szolgál. A négy nagy területre – gyerekek, egészség, lakáshelyzet, jogvédelem – vonatkozó kérdőív átolvasása azonnal tájékoztat bennünket a figyelem középpontjába kerülő pontokról, amelyek körül a gyakorlati megállapodás kialakítható.

Először is vegyük észre a szándékos „kifelejtést”: munkáról itt egy szó sincs, sem munkakeresésről, sem munkával kapcsolatos tevékenységek iránti érdeklődésről. Úgy tekintik, hogy a munkábaálláshoz az érdekeltnek előbb bizonyos feltételeket kell teljesítenie: törődnie kell az egészséggel, a fogaival, a társadalombiztosítással, a gyerekei iskoláztatásával és a tanárokkal való viszonyával, részt kell vennie a lakóhelyi életben, törődnie kell a lakáshelyzetével és a lakással kapcsolatos jogaival, lakásának minőségével, eladósodásának szintjével – ezek a feltételek olyan embert határoznak meg, aki örködik a maga és övéi jólétén. E tennivalókról azt feltételezik, hogy a peremre szorult ember képtelen naponta törődni velük. A kérdőív a beilleszkedett egyén profilját rajzolja meg, amikor azt a kérdést teszi fel, hogy hogyan szervezi meg a kérdezett a gyerekeinek felügyeletét, ha munkát kap. A kérdőív arról szeretne meggyőződni, hogy az emberek igyekeznek kezeltetni magukat, érvényt szerezni lakáshoz való joguknak, tájékozódni jogaik állásáról. A gyerekek felügyeletének megoldását a nők munkábaállása kulcsának tekintik; a gondozási szolgáltatásokhoz való jó hozzájárulás a munkához jutás döntőnek tekintett feltétele. A kérdőív készítője szemlátomást fél az olyan jelenségek kapcsolódásától, mint amilyen a „munkanélküliség/elhanyagoltság” vagy a „fizikai leromlás/nehézség az újbóli munkábaállásnál”. Ugyanakkor igen fontosnak tartja a jogok érvényesítését, tehát ismeretét, vagy azt, hogy a kérdezett tudja: hol lehet információt kapni. Ez a kérdőív így egyfajta memento kíván lenni a segélyezett számára, amely emlékezteti őt a beilleszkedett személyek szükségleteire és törekvéseire, mintegy azt mondván: „Íme, ezzel kell törődnie, mert mindenki ezzel törődik”, és így elvezethető odáig, hogy osztozzon egy közös élni-tudásban. Tetszik, nem tetszik, a szerződőket – több-kevesebb kényszerítéssel – eljuttatják addig a méltóságig, hogy ők is a jólét ügynökeivé váljanak, és csatlakozzanak a jóléti társadalom normáinak építéséhez.

A kilencvenes évek elején az ember beilleszkedési fokának ez a mérési módja engem azokra a diagramokra emlékeztet, amelyeket az ötvenes években a munkásnépesség emberi szintjének mérésére használtak, különösen amelyeket J.-L. Lebre² dolgozott ki. Ezek a diagramok megrajzolták a munkás „modelljét”, és ezzel lehetővé tették a tanulmányozott családok négy csoportba osztását, jelesen megkülönböztetve közöttük „egy alsó réteget, a proletariátus alattiakat, akik menthetetlenül ember

alatti életszínvonalon élnek”.³ Akkoriban négy területet vizsgáltak: a családi költségvetés részleteit, a lakásfeltételeket, az életmódot, és a személyeket. A vonatkozó diagramok közül⁴ az élelmezési kiadásokét tekintették döntőnek a háztartások osztályozásában. A kutató az élelmezési cikkek többé-kevésbé erős szórásának az alapján mondta, hogy ez a háztartás „végre túllépett a szigorú szükségletek szintjén”. Amíg a források 50%-át élelmiszerre fordították, addig a nyomor körében voltunk. Az emberi szintet egészségügyi kritériumokon mérték: a lakás higiéniája, személyi higiénia, a katonai szolgálatra alkalmas fiatalok százalékaránya, a gyermekhalandóság, születési ráta, halálozási ráta.

1990-ben megfigyelhető a szigorúan egészségügyi érdeklődés eltűnése: nincs többé szó az RMI jogosultjainak születési vagy halálozási arányáról, személyes higiéniájáról, lakásviszonyairól, a fiatalok katonai alkalmasságáról. Jelentős hangsúlyt nyer ezzel szemben a gondozó szolgáltatások igénybevétele, különösen az olyan szakszolgáltatóké, mint a fogászat vagy a nőgyógyászat. Azt is mondhatnánk, hogy 1990-ben ez az érdeklődés egyenesen lényegivé válik a beilleszkedéssel kapcsolatban, és felváltja a táplálkozási színvonal iránti érdeklődést, amelyet az ötvenes években a munkásháztartások osztályozásában meghatározónak tekintettek. 1991-ben már nem az RMI jogosultjainak táplálkozási szintje iránt érdeklődnek, hanem a fogyasztott termékek minősége és a táplálkozás egyensúlya iránt; az érdeklődés többé nem kvantitatív, hanem kvalitatív, táplálkozástudományi.

Ugyanezt a fajta érdeklődést példázza egy Oise megyei szállásközpont beilleszkedési projektje. Ez a központ egy sor kritériumot javasol annak értékelésére, hogy beavatkozása milyen hatással volt a résztvevők beilleszkedésére. A társadalmi beilleszkedés jelzésére a következő tételeket alkalmazza, melyek egyúttal a mindennapi élet megannyi társadalmi kompetenciáját is jelentik:

- házon kívül mozog, híreket továbbít kifelé;
- legalább egy óra időtartamú előadást vagy beszélgetést végig követ;
- segít játszani saját vagy mások gyermekeinek;
- az előző évben egy szociális munkás tanácsadását fogadta el mindennapi életével kapcsolatban;
- sporttevékenységet folytatott az előző hónap folyamán;
- tanácsokat vagy dokumentumokat kapott egy projekthez;
- ismeri a község polgármesterének a nevét;
- meglátogatott egy múzeumot vagy emlékművet;
- ki tudott tölteni hivatalos dokumentumokat;
- költségvetést készített;
- hallgatott lemezt az elmúlt héten;
- olvas újságot;
- le tudja írni házastársának munkáját;
- találkozik régi munkatársaival;
- legalább három ízben járt a munkaközvetítőnél az elmúlt évben;
- ingyenes buszjegye van; tagja valamilyen szervezetnek;

- van személyazonosságija;
- van telefonja;
- legalább egyszer részt vett egy helyi ünnepségen az előző évben;
- benne van a választói névjegyzékben;
- egy barátja meghívta ebédre/vacsorára;
- kapott ajándékot az elmúlt évben;
- néha elmegy valahova házastársával, szüleivel vagy barátaival.

A szemünk előtt vonulnak el a mindennapi élet apró tevékenységei, az újságolvasás, a mozizás, a gyerekek segítése vagy a barátokkal való időtöltés mint társadalmi kompetenciák. Már nemcsak a szakmai kompetenciákat tekintik társadalmilag hasznosnak, hanem a társadalmi kompetenciákat is.

Így hát a megállapodás társadalmunkban legmagasabb rendű formájának, a szerződésnek kell közvetítenie a beilleszkedés egész folyamatát, elismervén némi hasznosságot, s ezzel némi méltóságot azok számára, akik nem termelnek. Ebből arra következtethetünk, hogy a méltóság és a hasznosság együtt jár, vagy legalábbis olyan párt alkot, amely folyamatosan táplálja és előre lendíti egymást, s amelyben a méltóságot csak egy végső próbatétel, a kölcsönösség árán lehet elérni. Egy szociális asszisztens, akitől azt kérdezték: „Hogyan magyarázza meg az RMI igényjogosultnak a kötendő szerződést?”, a kérdésre így felelt: „Általában azt mondom nekik: Ön három hónapja kapja az RMI-t, a törvény szerint ezalatt beilleszkedési szerződést kellett kötnie. Ez logikus, a társadalom jövedelmet nyújt Önnek, Önnek viszont *hasznosnak* kell lennie a társadalom számára. Az RMI nem segély, hanem szociális jövedelem. Ez más. De »hasznosnak lenni« nagyon sokféleképpen lehet, pl. úgy, hogy orvoshoz fordul gyógyulása érdekében, vagy javítja kapcsolatát a szomszédokkal, vagy gyakrabban meglátogatja a gyereke tanítóját... Ez mind egy-egy módja annak, hogy egyszerre *legyen hasznára másoknak és önmagának*. Ez a beilleszkedési szerződés.”

Vajon nem a méltóság/hasznosság párt látjuk-e viszont az RMI kedvezményezettek társadalmi kompetenciáinak dühödt keresésében, amelybe a beillesztési akciók szervezői és kutatói belevetik magukat? A kilencvenes évek beillesztés-szervezőinek erőfeszítései az RMI kedvezményezettek kompetenciáinak elismerése irányába hatnak. Az arany szabály az, hogy egy beilleszkedési szerződést nem lehet az egyén hiányosságaira vagy gyengéire építeni, csak a képességeire, és a benne rejlő lehetőségekre.⁵ Arra van tehát szükség, hogy a szociális munkás – vagy ahogy egyesek nevezni szeretik: a szociális kísérő – igyekezzen megállapítani a vágyakat és képességeket. Az a feladata, hogy *felszínre hozza* az érintett kompetenciáit. A beilleszkedés szakemberei most már nemcsak az átképzést vagy a szakképzést tekintik céljuknak, hanem a *társadalmi átképzést* is. Megfigyelték, hogy megfelelő társadalmi kompetencia híján szakmunkás-bizonyítvánnyal is sokan munkanélküliek maradnak, vagy nem tudnak magasan képzett szakmunkásokká válni⁶; hogy a szakképzetlenek közül azok, akik munkát találnak, társadalmi kompetenciákról tesznek tanúsá-

got⁷; hogy a társadalmilag vagy mentálisan hátrányos helyzetű népesség társadalmi beilleszkedésének elmaradása különböző társadalmi kompetenciák hiányából fakad⁸. A szakmai beilleszkedés elmaradása nem egyedül az oklevél vagy a képzettség hiányából ered, hanem – és főleg – társadalmi kompetenciák hiányából is. A beilleszkedés kutatói és gyakorlati szakemberei számára a munkára készítés a társadalmilag hátrányos helyzetű népesség esetében a társadalmi kompetenciáik fejlesztésére való készítésen keresztül történik, ami a *követelmények és jutalmak* közötti egyensúly pedagógiáját implikálja.⁹ Az új „társadalmi-kompetencia-oktatókra” vár hát a feladat, hogy olyan kurzusokat találjanak ki, amelyek pozitív szankciókat tartalmaznak annak érdekében, hogy elvezessék az alanyokat a foglalkoztatás küszöbére. Jean-Marc Dutrenit¹⁰ a társadalmi kompetencia következő meghatározását ajánlja: társadalmi kompetenciával rendelkezni annyi, mint képesnek lenni arra, hogy minden pillanatban motiváltak legyünk, alkalmazzuk készségeinket, bizonyosságát adjuk stabilitásunknak, felelősségünknek, pozitív én-képünknek, erőfeszítésekre való készségünknek, és mindezt oly különböző területeken, mint az egészség, a gazdálkodás, a képzés, a foglalkozás, a család, a lakás, a szabadidő.

A jövő lehetőségének jele

Milyen formát ölt a beilleszkedés/méltóság/hasznosság láncolat a helyi beillesztő bizottságokban (CLI) a szerződések megbeszélése során?

A következő rövid párbeszéd azt mutatja, hogy a beillesztés fogalma gyakran inkább magára a folyamatra utal, mint a végállapotra, amelynek e folyamatból keletkeznie kellene.

„Dubois úr jelentkezett az újraelhelyezkedési tanfolyamra, de nem veték fel. *Hát ez hihetetlen! Egyáltalán odament?* Igen, igen. *Hát, ha megjelent, akkor ez nagyszerű. Mert Dubois-ról, amennyire ismerjük, azt lehet mondani, hogy ez haladás. Adjunk neki 8 hónapot.*”

A helyi beillesztő bizottság tagjai számára, pusztán az a tény, hogy ez az úr – aki nekik nagyon marginalizáltak tűnt – egy meghallgatásra element, elegendően igazolja az RMI meghosszabbítását újabb nyolc hónapra. Vajon milyen döntést hozna egy CLI egy olyan személyről, aki ugyan szorgalmasan részt vesz a beilleszkedési szerződésében foglalt tanfolyamon, de egyébként nem válaszol a szociális asszisztens hívásaira, vagy nem hajlandó találkozni egy szociális és családi gazdálkodási tanácsadóval, aki felajánlja, hogy segít neki a gazdálkodásban? A tanfolyami részvétel és a személyes gazdálkodás közül melyik tevékenység járul hozzá jobban a beilleszkedéshez? Egyesek szerint, ha a kedvezményezett nem képes mindkét tevékenység végzésére, akkor szakaszonként kell haladni. Beillesztetni annyi, mint elindítani egy dinamikát, kiváltani egy cselekvéssort, elvezetni valakit a változtatásra való hajlandóságig; a beillesztés inkább folyamat, semmint cél. Beillesztetni annyi, mint elképzelni valaki számára egy kiutat, felkutatni a másikon egy *lehetséges jövő lega-*

próbb jelét. E legapróbb jel keresése az, ami a szakembereket nyugtalanítja, mint ezt mutatja a következő beszélgetés, egy helyi beillesztő bizottság üléséről:

„*Szociális munkás:* Áttérünk azokra, akik lakókocsiban élnek. Nincs állandó lakóhelyük, a dossziéjuk sokat utazik. ... Ezt a szerződést nem volt könnyű megkötni... A férfi továbbra is igyekszik eltávolíttatni a tetoválásait – ezzel kapcsolatban tudni kell, hogy az egész arca tetoválva van. *Alprefektus:* Vándorló vagy marginális? *Szociális munkás:* Marginális... Van családja, időnként meg is látogatja őket, de elhagyta a családját, hogy a maga életét élje. De halad a dolog... *Alprefektus:* Kezdi összedolgozni magát lassacskán... Érdekes história ez a tetoválással, van benne valami szimbolikus, talán annak a jele, hogy vissza akar illeszkedni... *Szociális munkás:* Igen, de ugyanakkor nagyon nehéz elérni, hogy vállalja a társadalombiztosítás. Most éppen a területi pénztárral tárgyalunk, de nehéz a dolog. Igaz, most próbálják megfordítani a marginalizálódási folyamatot. *Alprefektus:* Jó, hát van remény... *Szociális munkás:* Igen, másrészt a nő éppen szakmaválasztási tanfolyamra megy az eladói szakmában, most van alkalmassági vizsgálaton az „Újrakezdés” szervezetnél.”

Van-e remény? A CLI tagjainak minden pillanatban ez a kérdés jár a fejében. Véglegesnek vagy átmenetinek kell-e tekinteni az állapotát annak, akinek a szerződését vizsgálják? Így ennek a 28 éves férfinak az esetét, akinek szakképzettsége nincs, aki sosem végzett kereső munkát, akinek még állandó lakóhelye sincs, és aki marginális életmódot folytat, nem tekintették reménytelennek, mert lépéseket tett, hogy eltávolíttassa a tetoválást az arcáról. A szociális munkás és az alprefektus az integrálódás szándékát látja ebben, sőt az utóbbi a lépés szimbolikus elemét hangsúlyozza. Néha nehezebb olyan jeleket keresni, amelyek lehetővé teszik a reményt – mint ebben az esetben:

„*Alprefektus:*¹¹ Szóval itt van valaki, akinél elismerhetjük a beilleszkedést, de aki azért nem nagyon hajtja magát a munkakeresésben, ugye? *Polgármester:* Azért keres, keres... Csak... már pszichológiailag nincs abban az állapotban. Marginalizálódik. *Alprefektus:* Milyenek a család forrásai? *Polgármester:* Nem tudom... Kaptak új lakást? *Szociális munkás:* Igen, igen, március 15-én költöznek. *Alprefektus:* Jó, akkor a lakásoldalról van fejlődés, és sikertelen álláskereső kísérleteket is tett, jól van... *ANPE* (munkanélküliségi biztosító, illetve munkaügyi hivatal): Tudják bizonyítani ezeket a kísérleteket? *Szociális munkás:* Igen, ott vannak a dokumentumok. *ANPE:* Csakhogy ez az úr leginkább oda megy munkát keresni, ahol nincs felvétel. Ahol viszont érzi a veszélyt, hogy felvennék, oda nem megy. Az egész ügynökségen erről híres. *Alprefektus:* Nézze, azt javaslom, hogy hosszabbítsuk meg három hónapra, egyes dolgokban van fejlődés. Fenn kell tartani a nyomást, végül is nincsenek csodák. Mégse vághatjuk el a megélhetését, viszont köthetünk vele három hónapos szerződéseket. Ennek kapcsán ismét hangsúlyozom, hogy amikor egy szerződést megkötnek, az instruktornak listát kell készítenie a tennivalókról. Pontos szerződések kellene, az összes teendővel, határidőkkel...”

Rövid és pontos szerződések megszövegezésével, az elvégzendő konkrét feladatok lajstromba vételével megannyi alkalmat nyújtanak a támogatottak beilleszkedési szándéka kifejezésére. „Mindig okot kell találni a találkozásra, hogy ütemezzük az időt” – mondta ugyanaz az alprefektus egy másik bizottság ülésén. „Fenn kell tartani a nyomást” – ez az ítélet azon kedvezményezettekről, akiknek a helyzetét a bizottság megváltoztathatónak tartja.

A jövő körvonalazásához gyakran szükséges, hogy a bizottság értékelje a kedvezményezettnek a környezetével fenntartott társadalmi kapcsolatait. Ez néha azt jelenti, hogy a kedvezményezettet ki kell vonni a túl archaikusnak ítélt kapcsolatok hatása alól. Ám a családi segítség, amelyet néha a beilleszkedés gátjának tekintenek, éppen ellenkezőleg, pozitív jelnek is tekinthető a tekintetben, hogy a Gondoskodó Államnak még nem sikerült teljesen kiirtania a közvetlen szolidaritást:

„*Szociális munkás*: C-né három éve özvegy, már 1955 óta nem dolgozik, 55 éves. Nehezen viseli az özvegyiséget. Azt javasolták neki, hogy iratkozzon be a közvetítő társaságba, és jelentkezzen egy készségvizsgálatra az ANPE-nél, mert feltétlenül újra dolgozni akar. *Polgármester*: A férje magántaxis volt, hirtelen halt meg, C-né egyszerűen csak egyedül találta magát... A gyerekei már nincsenek vele, de segítik, ők fizetik a lakbérét. *Gyáros*: Ó, öröm látni, hogy vannak még emberek, akik nem várnak mindent a társadalomtól!”

A családi szolidaritást itt a méltóság, tehát a beilleszkedés biztató jeleként értelmezték, más esetekben azonban harcolnak ellene.

„*Szociális munkás*: V. úr 32 éves, R-né pedig 27. A pár eddig a férfi apjánál lakott, és eddig annak segítségével élt. V. úrnak nem sok szakmai gyakorlata van, a képzettsége grafikus. 6 hónapig betegszállító volt, 2 hónapig kórházi alkalmazott, 4 hónapig mosogató, végül 2 hónapig rakodó. R-né iskolázottsága nagyon alacsony, egy évig háztartási alkalmazottként dolgozott. Elmentek készségvizsgálatra az ANPE-hoz, de mindenképpen nehéz lesz. Egy kissé marginális pár. Eljöttek már beiratkozni a közvetítő társaságba? *Közvetítő társaság*: Nem, eddig még nem. *Szociális munkás*: Mert az ANPE-nél azt mondták, hogy beiratkoztak. *Polgármester*: Ez túl könnyű: semmit sem csinálni, mégis jövedelmet húzni! *Szociális munkás*: Az a probléma velük, hogy teljesen V. úr apjára támaszkodnak. Egyébként az a benyomásom, hogy az apa a maga részéről mindent megtesz, hogy ez így menjen tovább, nem hajtja őket, hogy munkát keressenek. Így nincs egyedül, a nyugdíja pedig lehetővé teszi, hogy vállalja a kiadásokat. *Polgármester*: Talán akkor vele kéne megbeszélni a dolgot, neki kéne fölvetni a problémát. Mit fognak csinálni, ha ő már nem lesz?” „Beilleszkedni annyi, mint nem függeni többé semmitől” – egy közési akcióközpont (CCAS) felelőse így foglalta össze számomra a beilleszkedésről alkotott felfogását. Úgy látszik, hogy a beillesztő bizottságok gyakran tekintik feladatuknak, hogy a függőség minden formáját üldözzék, és a családi függőségek – mint az előbbi részlet mutatja – kitüntetett helyet foglalnak el ezek között. Néha az előző helyzet fordítottja okoz gondot: egy fiatal ember, kissé együgyű, törődik idős és ágyhoz kötött anyjával.

A fiú tanulatlan, és ez a helyzet mindenkinek megfelel a családban. Mit kell itt tenni? Kötelezni kell a fiút, hogy tanuljon, és hozzásegíteni, hogy találjon valakit maga helyett az anyja mellé, vagy el kell fogadni a helyzetet, és folyósítani a minimáljövédelmet?

A beillesztő bizottságok ambíciója az, hogy az RMI kedvezményezettjeit kiszakítsák a házi kapcsolatok hálójából, és a bér munkához közelebb álló kapcsolatokhoz vezessék el őket. A beilleszkedési szerződések nagyon hamar kvázi-munkaszerződéssé válnak.

A kvázi-munkaszerződések

„Az emberek egyre gyakrabban küldenek nekünk munkaszerződést felbontó leveleket, ide a CCAS-ba. Az ő szemükben az RMI = munka, mi pedig egy kicsit munkaadók vagyunk. Így aztán azt veszem észre, hogy a beilleszkedési szerződést szinte munkaszerződésnek tekintik. (...) Kezdetben munkaszerződést megszakító leveleket kaptam, most tanfolyami megszakítókat. Bizonyos értelemben azt mondhatnánk, hogy megértették a szerződés irányát, de nem beilleszkedési szerződésként, hanem inkább munkaszerződésként.”

Csak az RMI kedvezményezettjei fogják-e fel munkaszerződésként a beilleszkedési szerződést? Nem működik-e a beilleszkedési szerződés kvázi-munkaszerződésként a CLI tagjai, a szociális munkások, a beilleszkedési akciók szervezői, a hivatalok, a szociológusok és az egész társadalom számára is? Úgy mintha a beilleszkedési folyamat máris rendes munka lenne, mintha már maga az a tény, hogy valaki elkötelezte magát a beilleszkedésre, rendes munka lenne, vagy legalábbis az első lépés a rendes munka felé. Nem lépnek-e be az RMI kedvezményezettjei, akik eddig „jogon kívüli” helyzetben voltak, a szociális védelem körébe, amelynek rendes szabályait követik? A beilleszkedési szerződés elismert *szociális jogokba* helyezi kedvezményezettjeit. A beilleszkedési szerződés révén már nem egyszerűen olyasvalakivel állunk szemben, „akit meg kell javítani”, hanem olyan személlyel, aki elkötelezi magát a beilleszkedés munkájára, amely a munkaszerződésből következő jogokhoz hasonló szociális jogokhoz nyit utat neki. A parlamenti viták során Jean-Pierre Delalande – az RMI-hez való jog megalapozása érdekében – a beilleszkedési kötelezettséget mint jogforrást állította előtérbe: „Nem azt mondjuk, hogy a beilleszkedés az RMI ellentétele vagy járulékos kötelezettség. Azt mondjuk, hogy a minimáljövédelemnek a beilleszkedésen kell alapulnia, s hogy mindenekelőtt létre kell hozni a beilleszkedés kötelezettségét. A minimáljövédelemhez való jog ebből a beilleszkedési kötelezettségből vagy beilleszkedési kötelezettség-vállalásból ered. *Ezzel integráljuk az intézkedést a munkajogba. Ez a jog alapját érintő probléma.*” Ugyanazon az ülésen javasolta A. Zeller a „jövédelem” terminus használatát a segély helyett.¹²

Hasonlóképpen, a beilleszkedési szerződés „*A minimális beilleszkedési jövédelem... 9 hónappal később*”¹³ című jelentés szerzői számára is mun-

kaszerződés. Ők egy RME (revenu minimum d'existence = minimális megélhetési jövedelem) bevezetését javasolják, amely „a néhány ritka reménytelen eset védőhálója” lenne, összege azonban alacsonyabb lenne az RMI-nél, mert „pénzben is ki kell fejezni a különbséget azok között, akik belépnek a beilleszkedési összefüggésbe, és azok között, akik ilyen vagy olyan okokból nem képesek erre. Azok, akik jogosultak az RMI-re, de később kudarcot vallanak a beilleszkedésben, jogosultak lesznek az RME-re. A kétféle ellátás között folytonosság lesz, pontosabban egyetlen ellátásról lenne szó, két szinttel. Az RME-ből az RMI-be – és fordítva – való átmenetnek nagyon rugalmasnak kell maradnia. Az RME kedvezményezettjei minden pillanatban megragadhatják majd a beilleszkedéshez részükre nyújtott alkalmakat, és visszalendülhetnek az RMI-be. Az RME létezése nem jelentheti a beillesztési erőfeszítésekről való lemondást, csupán a végső védelmet azok számára, akik pillanatnyilag nem tudnak a beilleszkedési szerződéssel élni.”¹⁴ A kör bezárul, az RME bevezetésével a beilleszkedési szerződés átkerül abba a szférába, amelyet atipikus foglalkoztatásnak neveznek. További funkcionális előny: az RME a gazdasági hasznosság körébe helyezi a beilleszkedést.

A szükségletek megfogalmazása

A szerződés révén olyan feszültséget kívánnak kialakítani az egyénben, amelynek révén lehetővé válik, hogy el tudjon képzelni saját tevékenységéhez kapcsolódó előnyöket. Olyan kiutat építenek, amely mindenki szemében kiút: a hivatalokéban és az RMI kedvezményezettjeiében egyaránt. Olyan folyamatokat hoznak létre, amelyek segítségével minden egyén eljut oda, hogy el tud képzelni magának egy lehetséges és reális jövőt: „A hasznosságot elsőként az érdekelt ítéli meg, de ezt neki kell kifejeznie. Sok szerződés esetében az az igazi probléma, hogy a klienst *el kell juttatni a megfogalmazásig* – s ez, a motiváció felébresztésére irányuló munka igen nehéz. Gyakran könnyebb csoportban elérni eredményeket, mert azt hiszem, hogy mielőtt kinyilvánítanánk valamit, előbb annak az érzésnek a minimumával kell rendelkezünk, hogy egy csoporthoz, vagy valamihez tartozunk. Ez jól segíti egy beilleszkedési terv megfogalmazását..., és realistább is. Nem szabad megfélemlíteni erről a realista oldalról. Vállalásról van szó, ami persze nem szerződés a polgári jog értelmében, de megvan az ellentételezése a közösség részéről abban, hogy ő nyújtja a beilleszkedés eszközeit. Az biztos, hogy ha az érintett egy vágyat, valamilyen irreális tervet fogalmaz meg – pl. hogy kapjon egy másik, meghatározott típusú lakást, miközben fizetése képtelen, alkoholista, garázda hírv, és még súlyos lakbértartozása is van –, akkor biztos, hogy egyedül a lakás útján való beillesztés nem segítené hozzá a szükséges előrelépéshez. De ha ezzel párhuzamosan tervet készítünk a lakbérhátralék törlesztésére, foglalkozunk a gazdálkodásával, vagyis globálisan kezeljük a helyzetet, akkor még ha biztos is, hogy az első ponton nem

jutunk azonnal előbbre, több lépésben elérkezhetünk az eredeti célhoz.”¹⁵

A szerződések feltétele a *beszéd képessége*, nélküle egyáltalán nem lehet szabályokkal vezérelni az akciót; a szó teremti a jogot – ahogyan erre a filozófusok is emlékeztetnek.¹⁶ A szerződés vállaláson alapszik, amelynek szabálya mindenekelőtt az *adott szó*. A „gyámság alatt álló nagykorúak” a jog szerint ki vannak zárva a megállapodásból, mivel képtelennek tartják őket saját érdekeik megítélésére, tehát képtelenek rá, hogy a jog figyelembevételével beszéljenek. Eltűnhet-e a valamire „képes”, illetve „képtelen” állampolgároknak ez a megkülönböztetése? A Wrésinski-jelentés¹⁷ sorai között olvasva úgy tűnik, hogy a beilleszkedési szerződés hozzájárul annak kinyilvánításához, hogy a szegények is képesek rendelkezni a jog és a részvétel nyelvvel, és hogy ők is a „képes” állampolgárok közé tartoznak.

Ha a beillesztési akciók szervezőit kérdezzük, a legfőbb nehézségnek azt látják, hogy az RMI kedvezményezettjei kifejezzék magukat, s ennek következtében azt, hogy technikákat találjanak ki „a szükségletek megfogalmazásának” megkönnyítésére: „a szerződésnek vagy akárminek nevezett eljárás célja az, hogy leültessük az asztal köré az embereket, és felszínre hozzuk a problémákat. Ezek az emberek sohasem teszik fel maguknak a kérdést, hogy »ez vagyok én, ez az én életem, most itt vagyok, és mit is fogok holnap csinálni?« Az kell, hogy a dolog családias legyen, az első találkozást erre szánjuk, hogy beszélgessünk, és bizalmat keltsünk az emberekben... Ezt követően kell érinteni a szükségleteket. Mihelyt arról beszélünk, ami érdekli őket, megy a dolog, de jól kell érezni, hogy hol tartanak az emberek. Az a cél, hogy ők maguk állítsanak fel hierarchiát a szükségleteik között, hogy kialakítsunk egy beilleszkedési utat.”¹⁸ A beilleszkedés azzal kezdődik, hogy az emberek bíznak egymásban. A bizalom megteremtése a beillesztési akció első vezérelve: „Fel kell kelteni a vállalkozás igényét, és okot kell adni a reményre.”¹⁹

E nevelő szemében a szerződés valóban a beilleszkedés egyénicsítésének az a kényelmes eszköze, amelyet a jogszabályok szövege leír; lehetővé teszi a feleknek, hogy olyan tervet határozzanak meg, amely pontosan megfelel az egyedi helyzetnek, és kölcsönösen elkötelezi őket.

Szerződés-szövevény

Amikor azonban a beilleszkedési szerződést visszahelyezzük a foglalkoztatás és a tanfolyamok tárgyában már létező szerződések arzenáljába, a dolgok bonyolultabbá válnak. Képzelnék el egy saktáblát, ahol ott tolong az egészségügyi, a foglalkoztatási, a szakmaszerzési, a betanulási, a lakáskultúrával kapcsolatos beilleszkedés, mert nem egyetlen egy szerződést, a beilleszkedési szerződést kell megkötnünk az RMI rendelet keretében, hanem *szerződések egész seregét*: az egyik oldalról a beilleszkedési programokkal és azok finanszírozásával kapcsolatos szerződéseket és megállapodásokat, a másiktól a tanfolyami, betanulási vagy munkába ál-

lasi szerződéseket... A két szint között pedig a beilleszkedési szerződést. Nekünk e szerződések egész láncolatát kell tekintetbe vennünk, amelyben az egyik szerződés oka a másiknak célja, és megfordítva. Ha a beilleszkedési szerződés okát és célját azokban a szerződésekben találjuk, amelyek létét igazolják, vagy amelyek belőle következnek, akkor a beilleszkedési szerződés teljesülése vagy nem-teljesülése azoktól a szerződésektől függ, amelyek körülveszik. Másrészt ezt a szerződésláncot azután bele kell helyeznünk az atipikus foglalkoztatás birodalmába, mint újabb követ egy már létező szoborparkba. A szerződések és megállapodások átfedik egymást, kombinálódnak, a legjobb esetben egymásba záródnak, mint az orosz babák, nagyon különböző beilleszkedési intézményeket és szinteket kapcsolva össze: egy beilleszkedési szerződés (a szegény és a helyi beillesztő bizottság között), egy munkaszerződéssel párosított foglalkoztatási-szolidaritási szerződésen belül (a munkavállaló, a munkaadó és az állam között), a megyei beillesztő program betanítási megállapodása keretében (az általános tanács, a prefektúra és egy betanító intézet között), egy „körzeti szociális fejlesztési” megállapodáson belül (egy község, az állam, a megye és a régió között), egy oktatásügyi prioritási zónában (ZEP) (egy község és az állam között) egy városi szerződés keretében (egy község és az állam között)... A szerződések ilyen kombinációja légiónyi.

Gyakorta találkozhatunk pl. a foglalkoztatási-szolidaritási szerződés (CES) és a beilleszkedési szerződés kombinációjával, amelynek az a sajátossága, hogy valamiféle érdekeltséget tesz lehetővé az RMI kedvezményezettjei számára. Ez legalább további négy szerződés aláírását feltételezi: a célkitűzési szerződését a munkáltató és a megyei munkaügyi igazgatóság között, amely meghatározza, hogy hány CES felvételére jogosult a vállalat és mely feladatokra; magát a foglalkoztatási-szolidaritási szerződést, amely a munkaadó és az állam közötti megállapodás minden egyes felvett alkalmazottról, s amely rögzíti, hogy az állam átvállalja a munkabér egészét vagy egy részét a munkáltatótól, a társadalombiztosítási befizetést és az esetleges képzési költségeket;¹⁹ a munkaszerződés aláírását a munkavállaló és a munkáltató között; a beilleszkedési szerződését, ami történhet a CES aláírása előtt vagy után is. Létrejöhét azután egy ötödik szerződés is az állam, az általános tanács, egy szakképzési központ és a munkáltató között, amely rendezi a foglalkoztatási-szolidaritási szerződéses RMI kedvezményezettek szakképzésének módozatait és többletfordításait. Milyen vitát kelthet ez a szerkezet, amikor a dossziék átkerülnek a helyi beillesztő bizottsághoz?

A szerződések sokasága megfelelő státusokkal és a státusokhoz kapcsolódó előnyökkel jár együtt. [...]

A szerződések, kapcsolt megállapodások, beillesztési és oktatási akciók közös finanszírozása miatt különböző státusú, különböző fizetési színvonalú, különböző szociális ellátottságú személyek gyűlnek össze. A beillesztési akciók szervezői energiájuk nagy részét arra fordítják, hogy kapcsolt megállapodások révén megpróbálják homogenizálni a tanfolyamok résztvevőinek státusát: „Nem akartunk a könnyebb utat választva „RMI-

gettó”-tanfolyamokat szervezni, és külön tanfolyamokat a körzeti fejlesztés meg az oktatási felzárkóztatás keretében. A lakónegyed egészére vonatkozóan készíthetünk képzési tervet. Így a megyei beillesztési program finanszírozta az RMI-stákat, és az API-jogosult asszonyokat; a fedezet-hez a CAF is hozzájárult, az emberek egy része pedig az ANPE által finanszírozott Speciális Támogatási Akcióba tartozott. A probléma a közös munka biztosítása, és az, hogy azonos igényekkel lépünk fel olyan emberekkel szemben, akik nem ugyanakkora összeget kapnak. Már az RMI-sták között is voltak olyanok, akik 350 frankot kaptak, mások 1880 frankot, az API-val egyesek 3600 frankot – szóval látod egy kicsit a problémát. A tanfolyam első hetének végére mindenki tudta, hogy mit kapnak a többiek. Az emberek egyáltalán nem értik, hogy mitől vannak ezek a különbségek. Folyton újra kell magyarázni, újra megkérdezni a CAF-tól, hogy XY nem jogosult-e több RMI-re stb., stb. Aztán egy perc múlva az, aki 350 frankot kap, elküld a pokolba, mondván: »végül is minnek törjem itt magam, amikor én csak 350 frankot kapok, Micheline pedig 3600-at?«. És ez a legkisebb problémára előjön. Képzeld csak el egy válságot, ahol ekkorák a bérkülönbségek ugyanabban a munkakörben – lehetetlen volna igazgatni!”

Következtetés

Láttuk tehát, hogy ez a két látszólag egyszerű szó: szerződés és beilleszkedés – éppoly bonyolult kérdéseket vet fel, amennyire történetük különbözik. Az egyik egy nagyon régi jogi fogalom, a másik a társadalmi kohézió válságához kapcsolódó eszme –, a Minimáljövedelem Törvényében azonban szigorúan össze vannak kapcsolva. Ez a két terminus, amelyet első ízben kapcsol össze törvény, négy eredendő kérdésre támaszkodik: hogyan kezeljük a munkához jutással kapcsolatos problémákat, amikor világosan tudjuk, hogy a munkához jutást döntően gátolják az emberek egészségi állapota, a lakásviszonyai, a gyerekfelügyelet megoldatlansága, eladósodásuk és összeütközésük a törvénnyel? Hogyan biztosítjuk, hogy ezeket az összefüggő feltételeket a közhatalom jól kezelje, a kedvezményezettek pedig feltétlenül szükségesnek érezzék a megoldásukat? Hogyan határozzuk meg a beilleszkedés játékszabályait, és hogyan jussunk egyetértésre egy normát illetően, amelyre a beilleszkedéshez szükség van az olyan helyzetekben, amelyekkel kapcsolatban félreértéstől tarthatunk? És végül, hogyan rajzoljuk meg a beilleszkedés útját? A maga kötelező szakaszaival és párhuzamos próbáival, hogy lassacskán biztosítsuk a jövedelemhez való jog megszerzését és a munkához való jogot az egyik oldalról, és a kedvezményezettek általi elfogadást a másiktól.

Létezik egy alapvető központi feszültség, amelyet a szerződés kialakításának elkerülhetetlen kérdése vet fel, s ez a következő: biztosítani kell a csatlakozás bizonyítékát, amely lehetővé teszi egy lehetséges beillesztési pedagógia megnyitását, és kötelezni kell az intézményeket, hogy beavatkozásukat a foglalkoztatással kapcsolatos feltételekre összpontosítsák.

A szerződés itt egy cserefolyamat közvetítését szolgálja: a priori jogot adunk önnek egy jövedelemre, amely jog magába foglalja az ön bekapcsolódásának próbáit és bizonyítékait, egy foglalkozási szint újra elérése érdekében kölcsönösen elfogadott szabályokhoz való alkalmazkodás el-
lenőrizhető szakaszait. Ez a szerződés a szolidaritás eszköze, amely hasznosságot és méltóságot tulajdonít azoknak, akik a gazdaság peremén élnek. A méltóság a társadalmi és gazdasági hasznosságon múlik, ami a foglalkoztatás-alkalmasság vagy alkalmatlanság függvényében változik.

A beillesztés jól halad! – kiálthatnánk fel a beillesztő bizottságok egyes vitáinak olvastán: az RMI jogosultjait a rekvalifikáció legkisebb jelére megragadja a beillesztési gépezet. De felmerül a kérdés, hogy vajon a törvényhozó által kívánt irányba halad-e a beillesztés. A társadalomhoz kapcsolja-e a szerződés az RMI kedvezményezettjét vagy az államhoz, pontosabban hivatalnokaihoz és hivatalaihoz? Végül is nem a közvetítő szervezetbe vagy az oktatóközpontba integrálódik-e inkább a jogosult, mint a közösségbe?

Fordította: Csákö Mihály

Jegyzetek

1. RMI = *revenu minimum d'insertion*, közelítő fordításban: minimális beilleszkedési jövedelem.
2. Isabelle Astier: „Renaissance d'une pensée autour du logement social, 1945-1955” [Egy gondolat feltámadása a szociális lakásokkal kapcsolatban, 1945-1955], *mémoire de DEA* (szakdolgozat), Université de Paris VIII, 1988.
3. J.-L. Lebre: „Connaitre une population” [Hogyan ismerjük meg egy népességet?], *Cahier d'Économie Humaine*, n° 2-3, 1951.
4. Élelem: liszt-kenyér, hús-felvágott-hal, burgonya-gyümölcs, zöldség-cukor-kávé-kakaó, sajt-tej-tojás, zsiradékok, bor-ital. Ruházat: cipő, fehérnemű, felsőruha. Lakás: víz-fűtés-világítás, közlekedés, lakbér-bútor. Egyéb kiadások: iskolázási költségek, háztartási karbantartás, egészség-higiénia, takaréklátás, szabadidő-kultúra, egyéb.
5. Lásd „A támogatottakkal való szerződés a szociális munkások gyakorlatában”, a Szociális Ügyek Igazgatósága (Egységügyei és Szociális Minisztérium) által kiadott dokumentum, 1989. január, CREA kiadás, Ile-de-France, II. fejezet: „a sikeres szerződés feltételei”, p. 65.
6. J.M. Dutrenit: „La prévention spécialisée en Seine-Maritime” [A speciális megelőzés Seine-Maritime megyében], Jelentés az Általános Tanácsnak, 1990.
7. O. Benoit: „La recherche d'emploi et qualification sociale” [Álláskeresés és társadalmi kvalifikáció], *Sociologie du Travail*, n° 4, 1990.
8. Salbreux: „Déficience mentale et autonomie” [Szellemi fogyatékoság és önállóság], *Neuropsychiatrie de l'enfance*, 1979.
9. J.-M. Dutrenit: „La rentabilité de l'insertion sociale”, *Actes du colloque de droit économique et social*, Coimbra, novembre 1990. [„A szociális beillesztés megtérülése”, előadás a gazdasági és társadalmi jog konferenciáján, Coimbrában, 1990 novemberében]
10. A Lille-i III. Egyetem professzorának előadása a RMI Nemzeti Értékelő Bizottságának 1991. április 18-i „RMI: ösztönöz a munkára, vagy eltérít a munkától” c. szemináriumán.
11. Részlet egy szociális munkással készült interjúból, aki egy közszociális akcióközpontban az RMI kedvezményezettek szociális követését végzi.
12. „(...) Mindenki tudja, hogy Franciaország máris a segélyezés eltúlzásától szenved.

Itt azonban egy eredeti intézkedésről van szó, amely a jövedelem nyújtását az esetek többségében – legalábbis reméljük – egy beilleszkedési erőfeszítéshez kapcsolja, és ennyiben a »segély« szó nem helyénvaló. Helytelen lenne itt is ezt a fogalmat használni, amely érvényes a családpolitikában, a beilleszkedés esetében azonban nem.” A. Zeller, 1988. október 10-i parlamenti vita.

13. N. Appolodorus–A. Vaillant–Y. Bouvier–N. Sem: „A minimális beilleszkedési jövedelem... 9 hónappal később”, közös szakdolgozat, Centre National d'Études Supérieures de Sécurité Sociale (CNESS) [Felsőfokú Társadalombiztosítási Tanulmányok Nemzeti Központja]

14. CNESS, *id. mű*, p. 100. és 101.

15. Michel Thierry hozzászólása a Szociális Ügyek Igazgatósága részéről a Montrougei Intézet és a Caisse des Dépôts et Consignation (Letéti és Konszignációs Pénztár) által szervezett „Beillesztési Napokon”, 1991. február 6-án.

16. Christophe Abensour, „Le droit” [A jog], Édition Quintette, 1988. (Collection Philosophes), p. 23.

17. „A demokráciában mindenkinek eszközöket kell adni arra, hogy hallassa a hangját, és gyorsan nyomást gyakorolhasson, hogy megszüntessük az igazságtalan helyzeteket. Ezek az eszközök nagyjában kétfélek: a törvényesen előírt utak egy hivatalos vagy bírói intézkedés megtámadására, valamint a társadalmi, közszociális és munkahelyi közéletben való részvétel a társaságokon, szakszervezeteken és pártokon keresztül.” M.-J. Wrésinski, „Súlyos szegénység és gazdasági-társadalmi veszélyeztetettség”, Jelentés, 1987. február, p. 96.

18. Interjú egy metzi szállásközpont munkatársaival, akik beillesztési akciót indítottak.

19. „Les six clés de l'insertion” [A beillesztés hat kulcsa], *Bulletin d'information de la Délégation Interministérielle au RMI*, n° 12, avril 1991.